

PSYKOLOGIEN TUTKIMUSEETTISET PERIAATTEET

Psykologian alan tieteellisessä työssä voi ilmetä monenlaisia eettisiä kysymyksiä. Osa näistä on yhteisiä kaikille tieteille, mutta osa tunnusomaisia tieteille joissa tutkimuskohteena on ihminen tai ihmisen toiminta.

Psykologian alan tutkimus perustuu tiedolle jota kerätään yksilöistä, perheistä, ryhmistä, työyhteisöistä tai muista näihin verrattavista inhimillisistä yksiköistä. Tämän vuoksi tutkimustyö edellyttää psykologilta kaikissa vaiheissaan erityistä vastuuntuntoa ja eettistä tiedostamista. Eettinen vastuu koskee psykologia silloinkin, kun hän osallistuu toisen henkilön johtamaan hankkeeseen esimerkiksi tietoa hankkimalla tai luovuttamalla.

Pohjoismaiden psykologien ammattieettisissä säännöissä (1999) määritetyt ammattieettiset periaatteet sovelletaan myös psykologian alan tieteelliseen työhön sekä psykologien suorittamiin kehittämis- ja selvitystehtäviin, joita on joskus vaikea erottaa varsinaisesta tieteellisestä työstä. Tieteellisen tutkimuksen periaatteiden ja menetelmien tuntemus on psykologien itsenäisen ammattitaidon edellytys ja tarpeen jo esimerkiksi omien työvälineiden luotettavuuden arvioimisessa.

Tutkijana toimivan psykologin on ammattieettisten periaatteiden lisäksi tunnettava myös tutkimustyötä koskeva lainsäädäntö.

Seuraavassa linjataan tieteellistä työtä ohjaavat keskeiset eettiset periaatteet ohjenuoraksi tutkimustyötä tekeville psykologeille. Periaatteet on rakennettu soveltaen samoja arvoja ja yleisiä eettisiä näkökohtia, jotka ovat yhteisiä kaikille ihmisistä ja ihmisyhteisöjä tutkiville tieteille. Periaatteiden toteutumista havainnollistetaan käytännön esimerkein ja ohjein. Loppuun on lisäksi koottu tietoa psykologian alan tutkimuseettisestä ohjauksesta, neuvonnasta ja valvonnasta.

Jatkossa psykologilla tarkoitetaan joko itsenäisesti tutkimustyötä tekevää psykologia tai tutkimuksen osavastuussa olevaa psykologia.

1. YKSILÖN OIKEUKSIEN JA ARVON KUNNIOITTAMINEN

A. Psykologi kunnioittaa tutkimustyössään jokaisen tutkimushenkilön perusoikeuksia, arvokkuutta ja arvoa.

Tutkimukseen osallistuvilla tutkimushenkilöillä on oikeus ihmisarvoiseen kohteluun, tutkimuksen turvallisuuteen, yksityisyyteen ja luottamuksellisuuteen sekä mahdollisimman suureen itsemääräämiseen ja autonomiaan. Psykologin tulee varmistaa, että nämä oikeudet toteutuvat tutkimuksen kaikissa vaiheissa.

B. Psykologi kerää, käsittelee ja julkistaa tutkimusaineistoaan siten, että tutkimushenkilön yksityisyys ja psykologia kohtaan tunnettu luottamus säilyvät.

Tutkimukseen ryhtyessään psykologin on harkittava huolellisesti, millaisten tietojen kerääminen on tutkimuksen tarkoitukseen nähden perusteltua ja miten tutkimushenkilön yksityisyys suojataan tutkimuksen eri vaiheissa.

Erityistä tahdikkuutta ja varovaisuutta tulee noudattaa arkaluontoisia tietoja kerätessä ja käsiteltäessä. Esimerkiksi kuvaamiseen ja äänittämiseen on lähes poikkeuksetta pyydettävä tutkimushenkilön lupa. Kaikki tutkimushenkilöitä koskevat tiedot tulee myös kirjata ja säilyttää ehdottoman luottamuksellisesti. Psykologin on esimerkiksi varmistuttava siitä, että tiedon säilytyksessä ja käsittelyssä käytetyt atk-ratkaisut ovat tietoturvaltaan luotettavia. Tutkimustulosten julkistamisen on lisäksi tapahduttava sellaisin muodoin, että

yksittäisen tutkimushenkilön tunnistaminen on mahdotonta. Tutkimuksessa kerättyjä tietoja ei saa käyttää muihin kuin niihin tarkoituksiin, joista tutkimushenkilön kanssa on tutkimuksen alkaessa sovittu.

Keskeistä psykologien tutkimushenkilöiden yksityisyydensuojaan liittyvää lainsäädäntöä on muun muassa laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä sekä henkilötietojen käsittelyn yleisistä periaatteista säättävä henkilötietolaki. Edellisessä asetettu psykologin salassapitovelvollisuus koskee myös tutkimustyössä psykologin tietoon tulleita luottamuksellisia tietoja. Jälkimmäisessä puolestaan veloitetaan henkilötietojen käsitteijä – tässä tapauksessa tutkija – muun muassa vaitioloon ja säädetään niistä ehdoista, joilla tutkimushenkilön henkilö-, terveys- ja tutkimustietoja saa rekisteröidä. Lain mukaan tähän tarvitaan yleensä tutkimushenkilön itsensä antama suostumus.

Muuta tieteellisen tutkimuksen tietosuojaan liittyvää lainsäädäntöä ovat laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta sekä laki potilaan asemasta ja oikeuksista. Lisäksi esimerkiksi potilasasiakirjoihin sisältyvien tietojen luovuttamista tieteelliseen tutkimukseen säädellyään useammallakin eri lailla. Tarkempia ohjeita tietosuojalainsäädännöstä on saatavilla esimerkiksi Tietosuojavaltuutetun toimistosta sekä sosiaali- ja terveysministeriöstä.

C. Psykologi hankkii tutkimushenkilöltä kirjallisena vapaaehtoisen, tietoon perustuvan suostumuksen ennen tutkimukseen ryhtymistä. Suostumusta hankkiessaan psykologi varmistaa, että tutkimushenkilön valinnanvapaus on todellinen. Vain poikkeustapauksissa tietoon perustuvaa suostumusta ei tarvita (esim. rekisteripohjaiset tutkimukset, joukkojen käyttäytymisen havainnointi).

Psykologin tulee tutkimuksen kaikissa vaiheissa kunnioittaa tutkimushenkilön oikeutta itsemääräämiseen ja autonomiaan. Tutkimukseen osallistumisen lähtökohtana onkin oltava tutkimushenkilön itsensä vapaaehtoisesti antama, tietoon perustuva suostumus, joka hankitaan kirjallisena. Tietoon perustuvassa suostumuksessa tutkimushenkilölle annetaan ymmärrettävässä muodossa riittävästi tietoa kaikesta, mikä voi vaikuttaa hänen halukkuuteensa osallistua tutkimukseen. Tutkimushenkilölle tulee kertoa mahdollisimman selvästi tutkimuksen tarkoituksesta, menetelmistä ja odotetuista vaikutuksista. Hänen on myös saatava tietoa siitä, mistä lähteistä häntä koskevia tietoja tutkimukseen kerätään, kenelle tutkimuksessa kerättyjä tietoja saatetaan luovuttaa ja miten tietojen luottamuksellisuus aiotaan tutkimuksen eri vaiheissa turvata. Lisäksi tulee antaa tietoa tutkimushenkilön vakuutusturvasta. Tietoon perustuvaa suostumusta hankittaessa tutkimushenkilölle on kerrottava myös hänen oikeudestaan keskeyttää tutkimukseen osallistuminen heti niin halutesaan.

Psykologin tulee varmistua siitä, että tutkimushenkilön valinnanvapaus on todellinen. Erityisen varovaisesti on meneteltävä tilanteissa, joissa tutkimushenkilö on riippuvuussuhteessa psykologiin tai joissa on syytä olettaa, että tähän kohdistuu muita, osallistumis päätökseen vaikuttavia paineita. Tutkimukseen osallistuminen tai siitä kieltäytyminen ei saa esimerkiksi millään tavalla heikentää tutkimushenkilön saamaa palvelua tai hoitoa.

Jos tutkimushenkilö on alaikäinen tai holhouksenalainen, tietoon perustuva suostumus on pyydettävä hänen holhoojaltaan. Tutkimushenkilöä itseään on kuitenkin aina kuultava tutkimukseen osallistumisesta eikä häntä tule ottaa mukaan tutkimukseen, jos hän sitä itse vastustaa.

Myös laajoissa, jopa tuhansia henkilöitä käsittävässä kyselytutkimuksissa tutkimukseen osallistuvien tulee ilmaista, että he haluavat osallistua tutkimukseen. Erillistä suostumusasiakirjaa ei tarvitse täyttää, mutta kyselytutkimuksen saatetekstistä on käytävä ilmi, miten tutkimukseen suostuminen ja tutkimuksesta kieltäytyminen tapahtuvat. Käytännössä saatteessa voidaan esimerkiksi todeta, että kyselyyn vastaaminen tarkoittaa tutkimukseen suostumista ja vastaamatta jättäminen tutkimuksesta kieltäytymistä.

Tutkimushenkilön suostumusta tutkimukseen ei tarvita puhtaasti rekisteripohjaisissa tutkimuksissa, joissa tietojen luottamuksellisuus on hyvin turvattu ja tutkimushenkilön tavoittaminen suostumusta varten olisi vaikeaa tai kohtuuttoman työlästä. Tutkimushenkilön suostumusta ei tarvita myöskään esimerkiksi joukkojen havainnointitutkimukseen, jossa yksittäistä tutkimushenkilöä koskevaa tietoa ei talleteta ja jossa tutki-

mushenkilöön ei millään tavalla vaikuteta. Lähtökohtana näissä molemmissa poikkeustapauksissa on se, että tutkimushenkilön oikeudet eivät ole vaarassa tulla loukatuiksi. Rekisteripohjaisten tutkimusten toteuttamisesta on säädetty erikseen myös muun muassa henkilötietolaissa ja laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta.

Tutkimushenkilölle voidaan maksaa korvaus tutkimukseen osallistumisesta aiheutuneiden kulujen kattamiseksi. Palkkiota tutkimukseen osallistumisesta ei kuitenkaan tule maksaa, sillä se saattaa vaikuttaa tutkimushenkilöihin ja tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuteen.

Joskus tutkimus saattaa olla luonteeltaan sellaista, että sen onnistuminen edellyttää tutkimushenkilön harhaanjohtamista esimerkiksi tietoja salaamalla. Tällaiseen tutkimukseen ei tule ryhtyä ellei se ole tieteellisesti merkittävä ja tutkimushenkilölle täysin turvallinen. Totuus on paljastettava tutkimushenkilölle niin varhaisessa vaiheessa kuin mahdollista, jolloin hänelle tulee myös huolellisesti perustella, miksi harhaanjohtamiseen päädyttiin. Tutkimushenkilöltä on lisäksi jälkikäteen hankittava kirjallinen, tietoon perustuva suostumusta täydentävä päätös siitä, haluaako hän vielä pitää aiemmin antamansa suostumuksen voimassa. Salaa kuvattun tai äänitetyn materiaalin käyttämiseen tutkimuksessa on pyydettävä vielä erillinen, oma lupansa.

Tarkempia ohjeita tietoon perustuvan suostumuksen sisällöstä on saatavilla APA:n eettisistä ohjeista sekä sairaanhoitopiirien eettisten toimikuntien ohjeistuksista, jotka perustuvat lääketieteellisestä tutkimuksesta annettuun lakiin ja asetukseen.

D. Tutkimushenkilöllä on halutessaan oikeus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä tutkimuksen vaiheessa tahansa.

Olenainen osa tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta on tutkimushenkilön oikeus halutessaan keskeyttää osallistumisensa. Keskeyttäminen voi tapahtua missä tutkimuksen vaiheessa tahansa. Tästä oikeudesta on kerrottava tutkimushenkilölle etukäteen, tietoon perustuvaa suostumusta hankittaessa. Osallistumisensa keskeyttäneellä tutkimushenkilöllä on myös oikeus kieltää kaiken hänestä kerätyn aineiston käyttäminen tutkimuksessa, mikäli se on mahdollista irrottaa muusta tutkimusaineistosta.

E. Tutkimustilanteen jälkeen psykologi käy tutkimushenkilön kanssa läpi tutkimuksessa mahdollisesti heränneet kysymykset. Tutkimushenkilölle annetaan mahdollisuuksien mukaan tietoa myös tutkimuksen yleisistä tuloksista.

Jotta luottamus psykologiaa ja psykologien harjoittamaa tieteellistä tutkimusta kohtaan säilyisi, psykologin tulee huolehtia siitä, että tutkimushenkilölle ei jää virheellistä kuvaa tutkimuksesta. Psykologin onkin käytävä tutkimushenkilön kanssa huolellisesti läpi mahdolliset, tutkimuksen aikana heränneet kysymykset ja annettava tutkimushenkilölle tarvittaessa lisää tietoa tutkimuksesta. Samalla psykologin tulee varmistaa, että tutkimukseen osallistuminen ei ole vaikuttanut tutkimushenkilöön kielteisesti. Mikäli tutkimuksesta on aiheutunut tutkimushenkilölle haittaa, psykologin tulee parhaansa mukaan minimoida aiheutunut haitta.

Henkilötietolain mukaan tutkimushenkilöllä ei ole tarkastusoikeutta hänestä kerättyyn tutkimusaineistoon, jos aineistoa käytetään vain tieteellisiin tarkoituksiin. Tutkimuksen päätyttyä tutkimushenkilölle tulee kuitenkin mahdollisuuksien mukaan antaa tietoa tutkimuksen yleisistä tuloksista. Halutessaan psykologi voi antaa tutkimushenkilölle myös henkilökohtaisempaa palautetta, mikäli se on ymmärrettävässä muodossa eikä siitä todennäköisesti aiheudu tutkimushenkilölle haittaa.

F. Ennen eläinkokeisiin ryhtymistä psykologi arvioi tutkimuksesta saatavaa hyötyä suhteessa eläimille aiheutuvaan kärsimykseen. Eläinkokeita ei tule tehdä, jos niistä saatava hyöty ei ole merkittävä tai jos on olemassa niille vaihtoehtoinen tapa tutkia samaa asiaa. Eläinkokeita tehdessään psykologi kohtelee eläimiä hyvin ja noudattaa eläinkokeita koskevia lakeja ja säädöksiä.

Eläinkokeita sisältävään projektiin osallistuessaan psykologin tulee käsitellä eläimiä ammattitaitoisesti eikä hän saa aiheuttaa niille tarpeetonta kärsimystä. Psykologin on huolehdittava myös siitä, että hänen alaisuudessaan työskentelevät henkilöt toimivat samoin.

2. AMMATILLINEN PÄTEVYYS

G. Psykologin pätevyyttä on se, että hänen tieteellinen työnsä täyttää ns. hyvän tieteellisen käytännön vaatimukset.

Psykologin tekemän tutkimuksen on oltava tieteellisesti laadukasta ja hänen on toimittava rehellisesti ja oikeudenmukaisesti suhteessa muuhun tiedeyhteisöön.

Psykologin tulee kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa noudattaa rehellisyyttä, tarkkuutta ja korkeaa eettisyyttä. Psykologi ei saa esimerkiksi esittää toisen tutkijan työtä omanaan eikä jo kertaalleen julkaistua aineistoa pidä enää julkaista uutena. Mikäli psykologi huomaa julkaisemissaan tuloksissa merkittäviä virheitä, hänen on pyrittävä oikaisemaan asia julkisesti.

Joskus psykologia saatetaan pyytää lainaamaan tutkimusaineistoaan muille tutkijoille tulosten luotettavuuden todentamiseksi. Psykologi voi suostua tähän mikäli se on perusteltua eivätkä tietosuoja- ja tekijänoikeussäännökset sitä estä. Lainatessaan toiselta tutkijalta aineistoa psykologi saa käyttää sitä vain sovittuun tarkoitukseen ja lähteen asianmukaisesti mainiten.

Psykologin tulee kehittää hyvän tieteellisen käytännön tuntemustaan tutustumalla muun muassa sitä koskeviin tietolähteisiin.

H. Psykologin ammattitaitoon kuuluu myös se, että hän osaa arvioida oman osaamisensa riittävyyden tehtävän vaatimuksiin nähden. Tämä on tärkeää paitsi tutkimustyössä, myös erilaisissa vertaisarviointitehtävissä.

I. Psykologi pyrkii aktiivisesti kehittämään tutkimuseettistä tietoisuuttaan.

Psykologi arvioi jatkuvasti oman toimintansa eettisyyttä ja pyrkii siten aktiivisesti kehittämään tutkimuseettistä tietoisuuttaan. Psykologin on kiinnitettävä tutkimuseetiikkaan huomiota myös arvioidessaan toisten suunnittelemaa tai tekemää tieteellistä tutkimusta, ja tarvittaessa ohjattava heitä huomioimaan paremmin tutkimuksen eettisiä näkökohtia. Tämä on tärkeää esimerkiksi eri ammattiryhmien yhteisesti toteuttamissa tutkimuksissa, joissa psykologi on mukana. Epäselvissä tilanteissa psykologi hankkii asianmukaista konsultaatioapua ja ohjaa tarvittaessa myös yhteistyökumppaneitaan toimimaan samoin.

3. VASTUU

J. Psykologi tiedostaa vastuun, joka hänellä työnsä vuoksi on suhteessa tutkimushenkilöihin, tiedeyhteisöön, psykologien ammattikuntaan, tutkimuksen rahoittajatahoihin ja yhteiskuntaan. On tärkeää, että psykologi on tietoinen niistä seurauksista, joita hänen toiminnallaan saattaa olla.

Esimerkiksi vastuu yhteiskuntaa kohtaan velvoittaa psykologin jo ennen tutkimukseen ryhtymistä pohtimaan, miten ja mihin hänen tutkimuksensa tuloksia myöhemmin mahdollisesti käytetään. Toimeksiannon perusteella tehtävässä tutkimuksessa psykologilla on puolestaan vastuu paitsi omasta ammattitaidosta ja työn laadusta, myös tutkimuksen yhteydessä tietoonsa tulleista liikesalaisuuksista ja oman toiminnan vaikutuksesta rahoittajatahon julkiseen kuvaan.

Joskus tutkijan monet vastuut saattavat olla keskenään ristiriidassa. Esimerkiksi rahoittajatahon ja yhteiskunnan etu eivät aina ole yhteneväisiä. Monet ongelmatilanteet on kuitenkin mahdollista välttää tutkimuksen huolellisella suunnittelulla. Suositeltavaa on pohtia jo etukäteen, millaisia vastuita tutkimuksen toteuttamiseen liittyy ja tarvittaessa myös selkiinnyttää näitä vastuita kirjallisoin sopimuksin eri osapuolten kanssa.

K. Psykologin tulee huolehtia siitä, että tutkimukseen valittuja tutkimusongelmia ja kysymyksen aseteluita valotetaan tavalla, joka tuottaa luotettavaa tietoa ihmisestä psykologisenä olentona ja edistää ihmisen elinehtojen ja elämänlaadun kehittymistä.

Tutkimuksen merkityksellisyyteen vaikuttavat paitsi sen tieteellinen perusteltavuus ja ennakoitavissa oleva käytännön merkitys, myös tutkimushenkilöiden valinnan sekä tiedonhankinta- ja -analyysimenetelmien asianmukaisuus.

L. Psykologi asettaa aina tutkimushenkilön hyvinvoinnin etusijalle tutkimuksessaan. Tutkimusta suunniteltaessa psykologi punnitsee huolellisesti tutkimuksen hyötyjä suhteessa siitä aiheutuviin haittoihin, ja minimoi tutkimukseen liittyvät riskit.

Psykologin on kaikissa tutkimuksen vaiheissa suojeltava tutkimushenkilön hyvinvointia ja perusoikeuksia. Varovainen on oltava etenkin tilanteissa, joissa tietoon perustuvaa suostumusta ei voida hankkia tai joissa tutkimushenkilö on erityisen haavoittuvainen. Myös organisaatioita ja yhteisöjä tutkiessaan psykologin on suojeltava heikoimmassa asemassa olevien ryhmien etua koko tutkimusprosessin ajan.

Ennen tutkimukseen ryhtymistä on tarkkaan arvioitava, voiko suunniteltu tietojenkeruu tai tutkimustulosten julkistaminen saada aikaan ei-toivottuja, kielteisiä vaikutuksia niissä ihmisissä tai ryhmissä, joista tutkimusaineisto muodostuu. Mahdollisia kielteisiä vaikutuksia tulee punnita huolellisesti suhteessa siihen, millaista ihmisen elinehtoja ja elämänlaatua edistävää tietoa tutkimuksen avulla voidaan saada. Kielteisten vaikutusten riski on tehtävä aina niin vähäiseksi kuin mahdollista. Mikäli on odotettavissa, että tutkimukseen osallistumisesta aiheutuu seurantaan vaativia vaikutuksia, psykologin on etukäteen suunniteltava, miten seuranta toteutetaan. Tämä on ilmaistava tutkimussuunnitelmassa.

Psykologin on välittömästi keskeytettävä tutkimus, mikäli näyttää siltä, että tutkimushenkilö voi joutua tutkimuksen vuoksi vaaraan. Psykologin käyttämien tutkimusmenetelmien tulee olla asianmukaisia.

Tietoon perustuva suostumus ei vapauta psykologia tutkimushenkilöitä koskevasta vastuusta. Vastuun rajojen määrittäminen edellyttää psykologilta paitsi eettistä pohdintaa myös lainsäädännön tuntemusta. Esimerkiksi terveydenhuollon ammattihenkilöihin kohdistuvat velvoitteet ja lastensuojelulaki ulottuvat myös tutkimustehtävissä toimivaan psykologiin ja hänen asiakkaisiinsa. Psykologin tulee lisäksi olla perillä siitä, miten tutkimushenkilöiden vakuutusturva hänen tutkimuksessaan toteutuu. Tarvittaessa psykologin on hankittava vakuutus. Vakuutuskäytännöt vaihtelevat muun muassa tutkimusalasta ja -laitoksesta riippuen. Esimerkiksi terveydenhuollon alalla työsuhteessa tehty potilastutkimus on turvattu terveydenhuollon ammattihenkilön potilasvakuutuksella, mutta työsuhteen ulkopuolista potilastutkimusta varten psykologin on itse järjestettävä vakuutus Suomen Psykologiliiton kautta.

M. Psykologi toimii rehellisesti ja oikeudenmukaisesti suhteessa tiedeyhteisöön ja psykologien ammattikuntaan. Hän kunnioittaa toisia tutkijoita ja psykologeja sekä näiden omistusoikeutta tehtyyn työhön. Nuorempia tutkijoita tai opiskelijoita ohjattaessa psykologi ei käytä hyväksi näiden riippuvuutta itsestään.

Psykologin on tiedeyhteisön jäsenenä toimittava oikeudenmukaisesti ja rehellisesti suhteessa toisiin tutkijoihin, avustajiinsa ja ohjattaviinsa. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että psykologin on kaikissa olosuhteissa kunnioitettava toisen tutkijan omistusoikeutta tekemäänsä työhön. Psykologin on tieteellisessä työs-

sään huomioitava asianmukaisesti jokaisen osapuolen työpanos ja saavutukset, olipa kyse sitten lähdeviitauksista tai tekijyyden jakamisesta.

Tekijyyden jakamiseen liittyvien ongelmien välttämiseksi on suositeltavaa, että ennen yhteisen tutkimushankkeen aloittamista jokaisen tutkimusryhmän jäsenen asema tutkimusprojektissa kirjataan selvästi. Tämä tarkoittaa tutkijan oikeuksien, vastuiden, velvollisuuksien sekä tekijyydsosuuden määrittelyä. Myös tutkimusaineiston omistajuutta ja säilyttämistä koskevista asioista on syytä sopia etukäteen. Mikäli tutkimusprosessin myöhemmässä vaiheessa sopimusta halutaan muuttaa, osapuolten on aiheellista sopia muutoksista yhdessä ja kirjata ne. Näiden periaatteiden huomioiminen on tärkeää myös silloin kun tutkimuksen osallisina on opiskelijoita tai opinnäytetöiden tekijöitä.

Vertaisarviointeja tehdessään psykologin on pyrittävä olemaan häntä kohtaan osoitetun luottamuksen arvoisen. Esimerkiksi julkaistavaksi tarjottua tutkimusta tai rahoitushakemusta arvioidessaan psykologi kunnioittaa luottamuksellisuuden ja omistus/tekijänoikeuden periaatteita. Psykologin tulee kieltäytyä hänelle annetusta tehtävästä, jos on mahdollista että hän ei pysty hoitamaan sitä luotettavasti ja puolueettomasti.

Toisia tutkijoita ohjaavan, opettavan tai johtavan psykologin on tiedostettava vastuunsa ohjattavistaan. Psykologin ei missään olosuhteissa pidä käyttää hyväksi ohjattaviensa riippuvuutta itsestään. Psykologi on osaltaan vastuussa myös siitä, että hänen alaisuudessaan ja ohjauksessaan tehtävissä tutkimuksissa otetaan eettiset periaatteet huomioon. Jos eettisiä ongelmia ilmenee, on psykologilla velvollisuus puuttua niihin.

Käyttäessään psykologista testiä tutkimusmenetelmänä tutkimuksessa psykologin tulee kunnioittaa testin tekijänoikeuksia ja varmistaa, että hänen tapansa käyttää testiä ei vaaranna sen käyttöarvoa jatkossa. Luovuttaessaan psykologisia testejä tutkimuskäyttöön tai toimiessaan tutkimusryhmässä jossa testejä käytetään psykologin on huolehdittava siitä, että testeistä saatua tietoa käytetään asianmukaisesti eikä testien käyttö siirry psykologien ammattiryhmän ulkopuolelle. Ollessaan itse tutkimassa ja kehittämässä psykologisia testejä psykologin tulee pyrkiä tieteellisesti perustellun ja luotettavan menetelmän tuottamiseen. Psykologin on huolehdittava siitä, että testikäsikirjassa kuvataan riittävän tarkasti muun muassa millaisen tutkimus- ja kehitystyön kautta testiin on päädytty, miten testin viitearvotiedot on kerätty ja minkälaiseen käyttöön testi on tarkoitettu.

N. Psykologi osallistuu tarvittaessa tutkimustuloksiaan koskevaan julkiseen keskusteluun. Esiintyessään julkisuudessa psykologi edustaa paitsi omaa, myös psykologien ammattikunnan ja tiedeyhteisön osaamista. Psykologin vastuulla on ilmaista itseään siten, että hänet ymmärretään oikein eikä hän tule antaneeksi harhaanjohtavaa tietoa alastaan.

Psykologi ei voi aina päättää siitä, miten ja mihin hänen tutkimustuloksiaan käytetään. Psykologilla on kuitenkin tutkimuksensa parhaimpana asiantuntijana velvollisuus osallistua tulosten tulkintaan. Hänen tulee olla myös valmis keskustelemaan tutkimustulosten oikeasta käytöstä.

Julkisuudessa esiintyessään psykologin on tiedostettava, että hän edustaa sekä psykologien ammattikunnan että tiedeyhteisön osaamista. Psykologin tulee esiintyä mahdollisimman ymmärrettävästi ja selkeästi, väärinkäsitysten mahdollisuudet välttäen. Tutkimustuloksista kertoessaan psykologin on kuvattava tulokset totuudenmukaisesti ja perusteltava niiden pohjalta tekemänsä tulkinnat. Psykologin on tuotava esiin myös mahdolliset vaihtoehdot tavat selittää tuloksia.

4. AMMATILLINEN RIIPPUMATTOMUUS (INTEGRITEETTI)

O. Psykologi tekee oman roolinsa selväksi kaikille tutkimuksessa mukana oleville osapuolille oli kyseessä tutkimushenkilö, tutkijakollega tai tutkimuksen rahoittaja.

Myös tieteellisessä työssä psykologin on pyrittävä ammatilliseen riippumattomuuteen. Tämä merkitsee, että hänen toimintansa tulee olla rehellistä, avointa ja puolueetonta. Ammatillisen riippumattomuuden edelly-

tyksenä on, että psykologi tekee kaikille tutkimuksessa mukana oleville osapuolille selväksi oman roolinsa tutkijana.

Ammatillinen riippumattomuus liittyy läheisesti tutkijan tekemän tutkimuksen riippumattomuuteen. Vaikka tieteen vapaus on lainsäädännössä turvattu monin eri tavoin, monet eri tekijät voivat vaikuttaa tutkimuksen riippumattomuuteen. Esimerkiksi tutkimuskohteen valintaan voi vaikuttaa se, millaista tutkimusta yhteiskunta, yksityiset säätöt ja yritykset haluavat senhetkisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa tukea. Rahoittajan toimeksiannosta tehtävässä tutkimuksessa psykologiin saattaa lisäksi kohdistua monenlaisia, rahoittajan intresseistä lähtöisin olevia paineita. Psykologin tulee olla tietoinen näistä itseensä kohdistuvista vaikutuksista ja pyrkiä määrätietoisesti suojaamaan riippumattomuutensa tutkijana. Psykologin on esimerkiksi huolehdittava siitä, että hän suunnittelee ja toteuttaa vain sellaista tutkimusta, joka on sisällöllisesti mielekästä ja tieteellisesti perusteltua.

Toimeksiannosta tehtävässä tutkimus-, selvitys- ja kehitystyössä on tarpeen tehdä ennen työhön ryhtymistä kirjallinen sopimus erilaisista rahoittajan ja tutkijan velvollisuuksista ja oikeuksista. Alustava tutkimussopimus voidaan muodostaa pelkän rahoittajan ehdotuksen perusteella, mutta varsinaisen sopimuksen solmiminen on suositeltavaa vasta sitten, kun lopullinen työ- ja tutkimussuunnitelma on valmis. Suunnitelman tulee olla tieteellisesti asianmukainen ja sen laatii tutkimustehtävään pyrkivä psykologi yhteistyössä rahoittajan kanssa. Sopimusta laadittaessa on syytä keskustella ja sopia tulosten julkaisemisesta ja psykologin omistusoikeudesta kerättävään tutkimusaineistoon. Tieteellisen tiedon karttumisen ja luotettavuuden kannalta olisi tärkeää, että tutkimustulokset julkaistaan ja julkistamisen yhteydessä nimetään myös tutkimuksen rahoittaja. Työsuhdekeksintölain perusteella työsuhteessa tehdyn tutkimustyön omistus- ja julkistamisoikeus jää kuitenkin työnantajalle, vaikka varsinainen tekijänoikeus onkin tutkijalla. Poikkeuksena tästä ovat vain yliopistot, joilla ei yleensä ole oikeuksia palveluksessaan olevan tutkijan työhön. Rahoittajan ja tutkijan avoin yhteistyö tutkimusprosessin eri vaiheissa onkin ensiarvoisen tärkeää, jotta molempien osapuolten tutkimukselle asettamat tavoitteet voivat täytyä.

5. TUTKIMUSEETTINEN OHJAUS, NEUVONTA JA VALVONTA

Päävastuu tutkimuseettisestä opetuksesta ja ohjauksesta on tieteellisten opinnäytetöiden ohjaajilla, mikä tarkoittaa, että tutkimuseettikan tulee olla kiinteä osa esimerkiksi pro graduun työstävän opiskelijan ohjausta. Tutkimuseettiikkaan tulee niin ikään kiinnittää huomiota jo perustutkintoon sisältyvässä tutkimusopetuksessa. Opetuksessa, etenkin opinnäytetöiden ohjauksessa, voidaan käyttää tukena esimerkiksi sairaanhoitopiirien eettisiä ohjeistuksia. Psykologian erikoistumiskoulutuksessa ja tutkijakouluissa oleville jatko-opiskelijoille on tarjolla omaa tutkimuseettistä opetusta. Koska lainsäädännössä ja tutkimuseettisissä näkökohdissa tapahtuu jatkuvasti kehitystä, myös tutkimustöiden ohjaajilta voidaan edellyttää alan täydennyskoulutusta.

Tutkimustyössä heränneitä ongelmatilanteita varten ei ole nykyisellään olemassa virallista neuvontakanavaa, sillä esimerkiksi Psykologiliiton ammattieettinen lautakunta ei käsittele tieteelliseen tutkimukseen liittyviä eettisiä ongelmia. Tutkijan on kuitenkin usein mahdollista pyytää konsultaatioapua tai tutkimussuunnitelman arviointia itseään lähinnä olevalta eettiseltä toimielimeltä, joskin yleensä korvausta vastaan. Tällaisia eettisiä toimielimiä ovat muun muassa sairaanhoitopiirien eettiset toimikunnat ja yksittäisten tutkimuslaitosten sisäiset eettiset toimikunnat. Tilanteissa, joissa sopivaa eettistä toimielintä ei ole, psykologi voi epävirallisesti konsultoida kokeneempaa oman alan tutkijaa.

Tutkimussuunnitelmaa laatiessaan psykologin on suositeltavaa tutustua erityisesti sairaanhoitopiirien- ja APA:n eettisiin ohjeistuksiin. Hyödyllistä tietoa on saatavilla myös valtakunnallisen terveydenhuollon eettisen neuvottelukunnan (ETENE) koostamista ohjeistuksista, Tietosuojavaltuutetun toimistosta sekä lääketieteellistä tutkimusta koskevasta lainsäädännöstä (laki ja asetus lääketieteellisestä tutkimuksesta).

Lääkärijohtoisen tutkimuksen valvonta on pitkälti määritelty laissa, mutta psykologian alan tutkimuksen osalta tilanne on toistaiseksi epäselvempi. Ongelmatilanteissa tutkijana toimivaa psykologia arvioidaan kuitenkin terveydenhuollon ammattihenkilönä, mikä tarkoittaa, että Terveydenhuollon oikeusturvakeskus ja lääninhallitukset voivat ottaa käsiteltäväkseen myös tutkimustyössä tapahtuneen virheen perusteella tehtyjä

valituksia. Psykologien tekemää tutkimusta säätelee myös joukko muita lakeja (esim. henkilötietolaki), joiden rikkomisella on omat juridiset seurauksensa.

Tietoisuus tutkimuseettisen ohjauksen, neuvonnan ja valvonnan merkityksestä on viime vuosina lisääntynyt ja monissa yliopistoissa on perusteilla asiaa pohtivia työryhmiä. Odotettavissa onkin, että tutkimuksen eettisyyttä tukevat rakenteet jatkossa vahvistuvat.

LISÄTIETOJA:

Kansallista lainsäädäntöä:

- Laki ja asetus terveydenhuollon ammattihenkilöistä (559/1994, 564/1994)
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
- Asetus valtakunnallisesta terveydenhuollon eettisestä neuvottelukunnasta (494/1998)
- Laki ja asetus lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999, 986/1999) muutoksineen (295/2004)
- Henkilötietolaki (523/2000)
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
- Asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä tiedonhallintatavasta (1030/1999)
- Laki terveydenhuollon valtakunnallisista henkilörekistereistä (556/1989)
- Eläinsuojelulaki (247/1996) muutoksineen
- Asetus koe-eläintoiminnasta (1076/1985)
- Tekijänoikeuslaki (404/1961) muutoksineen
- Laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin (656/1967) muutoksineen
- Lastensuojelulaki (683/1983)

Tutkimusetiikkaa koskevia suosituksia ja ohjeita:

- Pohjoismaiden psykologien ammattieettiset säännöt 1999. www.psyli.fi/ammattietiikka
- APA:n eettiset ohjeet: Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct 2002. www.apa.org/ethics/code2002.html
- Britannian psykologiyhdistyksen (British Psychological Society) eettisen ohjeistuksen tutkimusta koskeva osa: Ethical principles for conducting research with human participants. http://www.bps.org.uk/the-society/the-society_home.cfm
- Kansainvälisen koulupsykologijärjestön eettiset ohjeet: The ISPA Code of Ethics 1990. www.ispaweb.org/en/Documents/ethics_fulldoc.html
- Helsingin julistus. www.wma.net/e/ethicsunit/helsinki.htm
- Sairaanhoidopiirien tutkimuseettiset ohjeistukset.
- Valtakunnallisen terveydenhuollon eettisen neuvottelukunnan (ETENE) lääketieteellisen tutkimuseettisen jaoston (TUKIJA) muistilista eettisten toimikuntien jäsenille ja tutkijoille (2001). www.etene.org/tukija/dokumentit/Muistlco.pdf
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausten käsittelemisestä (2002). www.pro.tsv.fi/tenk/htk.pdf
- Suomen Akatemian eettiset ohjeet. www.aka.fi
- Tietosuojavaltuutetun toimiston ohjeistukset tutkimuksesta ja tietosuojasta. www.tietosuojafi.fi/27212.htm. Tietosuojavaltuutetun toimisto tarjoaa tietosuojaan liittyvissä kysymyksissä myös neuvontaa ja ohjausta (puh. 010 36 16670, e-mail: tietosuoja@om.fi).

Muuta kirjallisuutta:

- Psykologeille tarkoitettu tekijänoikeusohje: Psykologin tutkimusmenetelmät ja tekijänoikeus. <http://www.psykologienkustannus.fi/testilautakunta/index.html>
- Ns. Vancouver-ohjeistus tekijyyden ja julkaisu-oikeuksien määrittelemisestä biolääketieteellisissä lehdissä: International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE): Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals. <http://www.icmje.org/>
- Lötjönen, S. (toim.) (1999). Tutkijan ammattietiikka. Helsinki: Opetusministeriö, Tutkimuseettinen neuvottelukunta. www.minedu.fi/julkaisut/sisalto.html
- Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen R., & Pietarinen, J. (toim.) (2002): Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Rajala, K. (toim.) (1998): Tutkimuksen tekijänoikeudet. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto.

- Saarnilehto, A. (toim.) (1998): Tutkijan oikeudet ja velvollisuudet. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto.
- Saarnilehto, A., & Edelman, T. (toim.) (1998): Tutkimussopimus. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto.